

Hist. eccl.
2566

H. 82366

De religionis christianae in gente
Lituanorum initiis,
Sectio tertia.

Programma,
Feriis Pentecostalibus

Academiae Regiomontanae
Cuius

Prorectore, Cancellario, Directore atque
Senatu academico
propositum.

Anno

MDCCCXX.

Regiomonti,
Typis academicis Hartungianis.

In rerum ecclesiasticarum gentis Lituanicorum originibus explorandis, in secunda hujus libelli parte, anno praeterlapso edita, usque ad euersionem Romouae r), idololatriae in his regionibus septentrionalibus sedis capitalis, narrationis filum protraximus. Hujus oppidi Lituani, in Samogitia ad Dubissae ostium siti (ubi summus Lituanicorum sacerdos, Kiue Kriueito dictus, habitauit) euersionem Petrus Dusburgensis a), rerum Prussicarum et Lituanicarum per complures annos scriptor coaeuus, hisce verbis enarrat: Eodem tempore frater Ludouicus de Libencele fuit Comendator de Raganita, qui cum suis fratribus et armigeris multa bella gloriose gessit contra Lethouinos (Lituanos). Nauale bellum multiplex

1) De hujus vocis origine varias eruditorum opiniones celeberrimus Chr. Hartknoch in Dissertationibus de antiquitatibus Prussicis A. MDCLXXIX in lucem editis, et Chronico Petri de Dusburg annexis, collegit et recensuit. Conf. Dissert. sext. de locis diuino cultui dicatis §. XI. p. 118 — 122. In Dissertatione subsequenti, septima, §. III. p. 129, prae caeteris laudauit sententiam Praetorii de quercu Romoueana, his verbis: „Clarissimus vir M. Praetorius sic eam describit: Habuit quercus Romoueana tres majores ramos ex uno caudice excrecentes, qui in suprema dictae quercus parte coaluere, quamobrem etiam quercus illa dicitur Romoue, a prussica voce Romwu, quae in infinitiuo habet Ruomot, id est coalescere. Et hoc ipsum etiam Romoueanae urbi laudatus Dominus Praetorius nomen dedisse arbitrat; confirmat insuper illud, quod de quercu dixerat, aliis arboribus Prussorum idololatriae destinatis. Fuit enim non ita pridem in sylua Districtus Insterburgensis abies, Anno 1664 fulmine icta. Haec erat arbor mirae proceritatis, cujus truncus itidem se diuidebat in tres ramos majores, eosque enodes, qui in superiore parte itidem coaluerunt. Appellarunt eam abietem Prussi, Lituani, Samogitaeque contermini, Rumota vel Rumbota, sacramque habuerunt. Addit vir clarissimus, in horto suo Nebudzensi ejusmodi Pyram trifidam reperiri, quae etiam Prussis et Lituanis vocatur Romota, ut et Rumbota Krausis, id est, pyrus coalita. Eiusdem formae Romoueanam fuisse existimat.“ — Sed eam doctissimi viri opinionem vix admittendam arbitramur, cum vox rumbota Lituanicè non trifidam (arborem) sed rem sutura aut simbria praeditam denotet, a Lituánico nomine Rumbas, quod simbriam significat.

2) Petri de Dusburg, Ordinis Teutonici Sacerdotis, Chronicon Prussiae, cum incerti Auctoris Continuatione usque ad annum MCCCXXXV. edit. a Christophoro Hartknoch, Jen. 1679, P. III. c. 252. pag. 331.

habuit: unum versus Anstechiam³⁾, terram Regiæ Lethoviae, in qua villam, dictam Romene (Romoue) quae secundum ritus eorum sacra fuit, combussit, captis incolis omnibus et occisis. Ubi frater Conradus, dictus Tuschevelt interfectus est. Alia bella habuit contra territorium Samechiaë, (Samogitiæ) dictum Graudam, ubi positis insidiis, et paucis deprædantibus, ipsum omnes equites sequentes, præter sex, interfecit. Et in hoc bello hi de Pograuda adeo debilitati fuerunt, quod multis annis non poterant in equitibus resumere vires primas. Idem processit contra territorium, Wayken dictum, ubi et per insidias multos nobiles interfecit. Non posset ad plenum scribi, quanta bella gessit contra eos. Sed, ut breuiter concludam, adeo infestus fuit eis, quod infra sex annos, quibus dicto castro præfuit, coegit omnes Lethouinos, qui supra littus Memelæ habitabant, a fluuio Naue usque ad terram Lamotinam⁴⁾, ut pacem cum Christianis haberent sub his pactis, ut certum censum annis singulis ei darent. — Haec Petri Dusburgii narratio: Tantum vero abest, ut quercus sacrae excisio (ab incolis Samogitiæ profanando facinore habita⁵⁾, religionem paganam extirparet, ut potius

- 3) In nominibus locorum et hominum valde inter se discrepant scriptores Prussici Liouonici et Polonici, quoniam Lituaniæ linguæ ignari fuerunt. Strykoui rectius regionem illam scripsit Austechiam, quae hodiernis diebus Augsztyta (locus altus) vocatur. Vid. Matthiae Osostewitii Strykowskii Kronika Litewska lib. III. pag. 74. Sarnitius (Annal. Polon. lib. VI. p. 293.) Austechiam provinciam fuisse dicit maritimam. Totam nimirum Samogitiæ et Curoniæ terram, quæ mare Balticum adiacet, sub hoc nomine complectitur.
- 4) Hoc nomen nec in scriptoribus Polonicis et Liouonicis, nec in codicibus manuscriptoris inuenimus, unde conijcimus, pro Lamotinam in textu Dusburgii legendum esse Samoitinam (seu Samogitiam) quæ appellatio in literis a Mendogo datis et in Archivo Regionomontano asseruatis, sæpius occurrit. Strykoui, qui totam hanc narrationem e Petri commentariis hausit, pro Lamotinam posuit Nemenam (od Narwie aż do Niemna Rzieki, a Narpia usque ad Nemenæ fluuium) quoniam nullum ejusmodi loci nomen ei, quamvis homini e Samogitiâ oriundo, innotuisse videtur. Conf. ejusdem Kronika Litewska l. c. Pro Naue autem in Dusburgio Naruiam (Narëw) legendum esse, cuique lectori satis illucescit.
- 5) Sarnitius in Annal. Polon. lib. VI. p. 295. hæc affert: Commemorari hic possent infinita particularia bella Cruciferorum et vastationes, certaminaque terrestria, naualia et glacialia cum istis gentibus. Multos mortales hæc absumpserunt, adeo ut pro maxima et stupenda expeditione censerent. In sequenti anno Libenteile, Commendator Ragnetanus Austechiam, provinciam

animos Lituatorum majori odio contra Crucigeros eorumque sacra inflammaret, unde bellum Lituanicum per bina saecula summa acerbitate et crudelitate pro aris et focis gestum est. 6)

Post euersionem Romouæ, Krue Krineito, sacrorum Lituatorum præfectus, aliam sibi sedem in medio gentis elegisse ibique cultum paganum denuo instituisse videtur. Etenim multis aliis regionibus ejusmodi locos sacros, ubi sacerdotes ignem perpetuum sub quercu alere debebant, in Lituania adfuisse, e testimoniis veterum scriptorum comprobari potest. Duo præsertim nomina oppidorum: Diewaltowa⁷⁾ (Dei regimen) et Suintoro⁸⁾ (sacer campus) quorum utrumque, non solum sacrificiis publicis, sed etiam sepulcris principum Lituaniæ destinatum fuit, præ caeteris innotuerunt. Posterioris loci Krue, nomine Lisdeiko, sedem sacerdotalem, post Wilnam conditam, e Suintoro⁸⁾, in nouam

- maritimam et mancipium Romanoua, clarum gentilitia religione, euerit. Ibi enim sedes primaria fuit religionis idololatriæ, et gentium summi Pontifices isthic habitabant. Hos Crue Crineito vocabant. Quod facinus pro scelere nefando ducebant ejus sectæ homines. Ideo Lituani, Samogitiæ et alii ejus farinae multa certamina, ut pro aris et focis, terra et mari eis mouerant. — Ultima verba Sarnitius non intellexisse videtur. Non enim de bello nauali in mare Baltico, sed in flumine Nemenæ minoribus nauibus gesto, Petrus a Dusburg locutus est.
- 6) Idem Sarnitius libro laudato p. 317. de bello Lituano loquens ita scribit: Superius alicubi dixi, quod aliquis molem istius belli septentrionalis pensitans, non absurde illud cum orientalibus, quæ ob recuperationem terræ sacrae suscipiebantur, comparaverit, vel etiam eis prætulerit. Nam ibi remotior et per mare periculosior nauigatio fuit, hic propior et per terram tutior. Ibi tantum decem expeditiones nobiliores numerantur. Hic vero duplo plures, exceptis particularibus bellis, numerari possunt. Ibi centum annos bellum gestum fuit, hic fere ducentos annos durauit. Ibi periere 300,000 hominum, hic etiam ad centenas myriades numerus istorum ascendit. Sensit hos dolores non tantum Lituania, sed et ipsa parens nostra Polonia, ut mox patebit inferius.
- 7) Kojalouit, hist. L. P. I. L. 2. p. 75. E viuis deinde cum excessisset (Kiernus) magna, quam illa ætas ferebat pompa, elatus in edito colle, Dzewaltowiae propinquo, sepultus est. Posita honori ejus statua lignea, quæ deinde diuinis caeremoniis per plures annos culta, cum tempestatibus tandem cessisset, lucus peramoenus ibidem succrescens Vestæ (i. e. Percuno) dedicatus est. Attributi præterea sacerdotes, qui perpetuum ignem quercu alerent.
- 8) De hoc loco in prima hujus libelli parte pag. VII. actum est. Conf. etiam Matthiæ Osostewitii Strykowskii Kronika Litewska, Lib. VIII. Cap. 7. p. 299. edit. Var. 1766.

hanc urbem capitalem transtulit, ubi successores ejus usque ad Jajello- nis tempora sacris Lituanicis perfungebantur.

Vtrum his Lituaniae summis sacerdotibus rerum quoque civilium fuerit cura, id a paucis quidem addubatur. Sed e pluribus scriptorum locis colligi potest, nullum iis reipublicae gerendae fuisse negotium. Etenim, si de nouo principe eligendo, aut de bello contra hostes susci- piendo, et de pace ineunda, in comitiis publicis agitur, inter proceres gentis Lituanoꝝ convocatos, nulla pontificis maximi a scriptoribus injicitur mentio. Summa nimirum in mundano imperio potestas penes magnos Lituaniae Duces, e proceribus populi et magnis agrorum posses- soribus per plurima vota electos, perpetuo stetit. Petrus Dusburgius in eadem sententia nobiscum fuisse videtur, quum verbis supra laudatis, haec adjicienda putaret: „Ecce mira res, quantacumque mala fecit eis, tum diligebant eum in tantum, ut etiam Nobiles, per quos Samie- chia tunc regebatur, populum communem contra regem Lethowi- norum prouocarent.“

At illi forsā, ad modum Leuitarum Hebraeorum, potestate judi- ciali, qua lites in communi populo exortae, secundum statuta aut con- suetudines veterum ab iis dirimebantur, ex auctoritate antiqua gaude- bant? Quaestio, si ad mores aliorum veterum populorum spectes, sine dubio affirmanda. Nam sacerdotes olim iudices simul populi fuisse, e veterum scriptorum testimoniis satis notum est. Praeterea ex eo, quod nullibi de iudicibus Lituanoꝝ in historiographis sermo sit, concludere licet, Kriuen Kriueito non solum summi pontificis, sed etiam summi ju- dicis munere functum esse. Cujus rei memoria in locutionibus adhuc nonnullis conseruatur. Lituani enim ad hodiernum usque diem ea phrasi vtuntur: I Kriwule eiti, id est, coram iudice apparere. Erat autem Kriwule baculus, superne incuruatus, quem Kriue in signum auctoritatis gestare solebat. 9) Magna adhuc in reuerentia est Kriwule nostris Lituaniis. Quodsi enim ad comitia rusticana convocandi sunt, a pagi praefecto Kriwule mittitur ad vicinum, qui eam ad proxime ha-

9) Petri Dusburgii Chronic. Pruss. P. III. cap. V. p. 79. ed. Hartk. Tanta fuit auctoritatis (Kriwe) quod non solum ipse vel aliquis de sanguine suo, verum et nuncius cum baculo suo, vel alio signo noto transiens — a communi po- pulo in magna reuerentia haberetur.

bitantem et is ad vicinum sibi proximum transmittit, donec ad ultimum peruenerit, qui eam referendam curat ad praefectum. 10)

Incrementa religionis christianae inter Lituanos, a Crucigeris, bel- lum extirpationis gerentibus, impedita, in fine saeculi decimi tertii, eam ob causam haud parum promouebantur, quia controversiae domesticae inter Principes Lituaniae ipsos exortae, animos in contrarias partes tra- here videbantur. Vnde multi e populi proceribus ex odiis priuatis pa- triam relinquentes, ad Ordinis Teutonici fratres, Prussiam confugiebant, ut sacris initiarentur christianis. Inter quos imprimis excelluit Pelussa 11) e Magnis Lituaniae Ducibus ortus, Stroynati filius, qui ab aemulatori- bus persecutus, Prussiam adiit et Christianam religionem publice professus est. Hunc secuti sunt Girdylo 12), Stumandus 13),

10) De figura et usu Kriwulae confer Annotationes ad Donalitiū carmen, de anni operibus et gaudiis, ex Lituamico idiomate in linguam Germanicam versum. Reg. 1816. p. 759. n. b.

11) Alexander Guagnini in Descriptione Lituaniae Fol. VIII. e Strykouiō haec af- fert: Anno Domini Millesimo ducentesimo octuagesimo sexto, Pelusa, unus ex Ducibus Lituaniae, suas injurias in Lituanos vlurus, ad Albertum de Missen, Commendatorem Regiomontanum secreto confugiens, viginti viros militares Teutonicos armatos sibi dare petiit, quorum principales erant: Martinus de Golin et Conradus Tuwil (quem Dusburgius Diabolam, alii Düwel nuncupant) Crucigeri; cum his ad locum, ubi principes Lituaniae conuiuabant perueniens, nocte incautos oppressit, septuaginta principales Lituanos dormientes, pluri- mamque multitudinem utriusque sexus trucidauit, sponsum et sponsam, cum matronis et virginibus, spoliis unionibusque onustus, in Regiomontum deduxit. Addit Kojalowitzius l. c. p. 190. „Ita unum illud ferale conuiuium omnes parte Lituaniae familias morte aut captiuitate suorum funestauit, et uno in loco uni- uersa Lituania exilata, cum opulentissimus quisque, ut tum res erat, cum conjugibus et liberis totas in ostentationem opes secum eo conuexisset.“

12) Pet. de Dusburg. Chronic. Pruss. P. III. cap. CCXXI. p. 303. ed. Hartk. „Anno Domini MCCLXXXV quidam Scalouita, dictus Girdylo, qui magnae reputatio- nis quondam ante conuersionem suam fuerat inter suos, iactauit se, quod gran- dius posset facere facta contra Lethouinos, si centum viros in armis haberet. Quos cum fratres ei ordinassent, exiit cum iis versus Castrum Olhecaym (Stry- kowiens habet Oncaym) et sicut iste traditor praeordinauerat, viri de dicto ca- stro congregati irruerunt in eos improuise et omnes, praeter paucos, qui effu- gerant, occiderunt.“

13) Hunc Kojalowitzius l. c. vocat virum, et gestis in Lituania magistratibus et splen- dore familiae clarum, qui Borus iam religionis christianae causa transierat. De morte illius Petrus Dusburgensis l. c. p. 301. haec addit: „Ecce mirabilis

Draico 14) et alii, quorum auxilio Crucigeri magnam Lituaniae partem sub praetextu religionis, in ditionem suam redigere studebant.

Vnde exercitu magno in Lituaniam ipsam prouecti, arces Oncaym, Garten, Bissen, Kymelos et alias 15) expugnare multaque millia captiuorum in Prussiam secum abduxere, qui ad muros arcium extruendos, aggeres Vistulae congerendos aliosque seruitutis labores cogebantur. 16) Tanta fuit captiuorum multitudo, ut temporibus Magistri Werneris Visulensis 17) septuaginta millia, sine muliere et infante, numerarentur. Qui, quum de captiuis permutandis inter bellatores non pacisceretur, patriae suae nunquam redditi, sedes in ea regione obtinuerunt, quae nunc Lituania Prussica vocatur, longoque per Scalouiam et Nadrouiam tractu a

conuersio et mutatio dexteræ Excelsi! Iste Stumandus, qui ultra modum antea persequebatur ecclesiam Dei, modo Zelator fidei factus est, Dux gloriosus populi Christiani. Hic dum morti appropinquaret, interrogatus a fratre Conrado, sacerdote de Balga, quomodo tantam gratiam in fide Christi a Domino meruisset? ait: nunquam aliquid boni feci ante conuersionem meam, nisi hoc solum, ut dum infideles imaginem Christi spoliassent in Polonia et secuissem per medium, ego de terra sustuli et mundavi vestibus meis et ad locum decentem posui. Quo dicto feliciter in Domino obdormuit.

- 14) Hic cum filio suo Pinno et tota familia Raganitæ, anno millesimo trecentesimo primo, sacris Christianis initiatus est. Kojalouitiis ait l. c. p. 223. „Eodem anno arx Onkaym prodicione perdita. Draico erat arci Praefectus, Christianis sacris suapte pridem ante addictus. Hic, cum hac religione superos colere inter suos fas non esset, ad hostem transire destinat: sed prius insigni prodicione eundem demereri. Internuncio itaque Pinnone filio, communicata cum Volrado, Ragnetano Praefecto consilia; condictus dies: Draico tum ipse nocturnis excubiis praeerat, cum Volradus per tenebras exercitum arci admouet: aperis portis acceptus intra arcem, militem omnemque aetam bello habilem, penitus excidit, pueris et foeminis in seruitutem redactis. — Proditor cum uersa familia Ragnetam translatus, Christiana, ut spondiderat, sacra suscepit.
- 15) De his castris in bello Lituamico diuturno conditis, destructis et iterum restructis, confex Dusburgii Chronicon. P. III. c. 216 — 330. p. 298 — 404. ed. Hartk.
- 16) Luc. David, Chronicon Prussicum ed. Hennig. P. VIII. p. 80. sequ. Hartknoch, Dissertatio II. de antiquis Prussiae populis p. 22.
- 17) Decimus quartus hic Magister Ordinis Teutonici temporibus Imperatoris Ludouici Bauarici, et Papae Joannis vigesimi secundi, ab anno millesimo trecentesimo vigesimo secundo, usque ad annum millesimum trecentimum vigesimum quintum, Ordini summa cum laude praefuit. In dolorem fratrum a Joanne Biendorffio, cum e vespertinis precibus e templo egrederetur, interemptus est. Vid. Dusburg. Chronic. P. III. cap. CCCXLVII. p. 413. ed. Hart. not. 1.

littore lacu Curonensis, ad fines Podlachiae et Magni Ducatus Lituaniae porrigitur. Ab his incolis campi deuastati frugibus exculti, syluae excisae, paludes exsiccatae totaque inferior Lituaniae Prussicae pars, ob inundationes Nemenae olim inaccessa, in regionem fertilem, pascuis et setgetibus idoneam permutata. Hi religionem christianam professi, cum veterum Prussorum reliquiis, Scalouitis et Nadrouitis, in unum populum coalescentes, successu temporis eam linguam effinxerunt, quae in pluribus a Samogitica et Lettica diuersa, hodierno tempore intra fines Borussiae loquitur. 18)

Fratres Teutonici, quo fortius novos hos incolas contra incursiones et vexationes Lituatorum transnemensium defendere possent, castra Memelam, Raganitam (Landshut), Christinsulam (Christwerder), Tilsam (domum Scalouiticam), Christmemelam aliaque in finibus Lituaniae condiderunt, quorum nonnulla, e. c. Friedburg, Gotteswerder, Beyer, a Lituanis funditus eversa sunt, ut hodierno die ne vestigia quidem eorum inuenias.

Jam rebus christianis in Lituania crescentibus, Papa et Imperator Germaniae de Archiepiscopatu Lituaniae condendo serio cogitabant. Quum enim compertum sibi haberent, Archiepiscopum Rigensem in contrarias partes abuisse, 19) paceque cum Lituatorum rege unita, arma contra Fratres Teutonicos mouisse, de foedere cum paganis facto irati, jura metropolitana in ecclesiam Lituanicam ei detrahere nouamque sedem cathedralem in oppido Beyer (Bauariae) in finibus Lituaniae sito et arce firmissima munito, erigere constituerunt. Extat hujus rei documentum manuscriptum, ab Imperatore Ludouico Bauariensi Equitibus Ordinis Teutonici collatum; quod, cum hucusque ignotum sit, ex Archiui Regiomontani thesauris hic cum lectoribus communicamus:

- 18) In hac lingua, ad regulas grammaticas magis exculta quam Samogitica, plura conscripta extant, quae recensita inuenies in Historia versionis Lituanae Bibliorum sacrorum. Reg. 1816. 8. et in historia cantilenarum a G. Ostermeyer. Reg. 1793. 8.
- 19) Papa Joannes XXII inimicitias inter Episcopum Rigensem et Magistrum Ordinis Teut. impedire uoluit. Vnde duos legatos Liouoniam mittebat, scil. Bartholomaeum, Episcopum Electuensem et Bernardum, Abbatem Monasterii S. Theofredi, ut de amicitia restituenda paciscerentur. Conf. Petri Dusburgii Chronicon Boruss. P. III. CCCXLIX. p. 404. et not. Hartknochi, qui haec addit: „In Chronico antiquo Germanico manuscripto haec causa missae lega-

„Ludowicus dei gracia Romanorum Imperator Semper Augustus Vniuersis cristi fidelibus presentibus et posteris Graciam suam et omne bonum 20) Multifariam multisque modis variis cristianus populus, quem orthodoxe fidei fulgor illuminat, diuersarum virtutum iubare irradians et preclarus Sacrum ac felix Romanum Imperium cunctis mundi prefferri (presertim) principatibus quibuslibet barbaris prepollere nationibus fecit, in preterito. Verum etiam disponente omnium domino efficiet in futuro Nempe publice rei tuicio de stirpe gemina pullulans, vimque suam exinde muniens celibi videlicet militia solidat et confirmat. Sicque eminentia extollitur, et peruersorum praesertim crucis cristi inimicorum infidelium malicia extra mundi terminos profugatur. Eapropter non tantum (tm) in nostris armatis militibus seu bellorum ducibus, quantum in Religiosorum assidue deo militancium deuotis intercessionibus et aliis pijs operibus, nostre spei anchoram fingentes coruscantis glorie nostre solium sublimius et solidius in speculo subleuatur Religiosam itaque vitam ducentibus Serenitatem nostram conuenit prospicere, ipsorum utilitatibus intendere, ut felicitas status recipiat incrementum et

lionis assignatur. Videlicet cum Episcopus et Ciues Rigenses perpetuas inimicitias contra Ordinem Teutonicum fouerent, in tota Europa hoc diuulgauerunt, duos illos reges Russiae et Lituaniae Christianorum sacra suscipere velle. Fratres autem Ordinis Teutonici hoc ipsorum propositum impedire. Hos rumores non desierunt spargere, donec Pontifex romanus duos illos legatos in Lituoniam mitteret. Lucas David l. c. VIII. p. 80. et Simone Grunouio accuratius causam huius legationis his verbis enarrat: „Zwey Masurische Grossen, die von Lesko aus M. souien nach Littauen geflohen waren, überredeten den König an den Pabst zu schreiben, sich über den deutschen Orden zu beklagen, dass er sein Land stets mit Krieg überzöge. Sintemal der deutsche Orden mehr die Herrschaft der Lande, denn Christi Ehre und der Menschen Heil und der Seelen Seeligkeit suchte. „Hae literae ad Papam Joannem XXII reuera missae sunt. In Archivo Regiomontano exemplar huius epistolae asseruatur, sed sine anni et diei indicio. Cel. Hennigius eam anno 1327 conscriptam esse, putat.

20) Huius documenti tria exemplaria in Archivo Regiomontano extant: Primum sub Num. 382. Spec. I. membranaceum, duobus sigillis instructum, quorum alterum Magistri generalis Dieterici Aldenburgensis, cerea nigra, alterum Ducis Bauariae Henrici, cerea virida, insignia refert. Secundum ad Exemplum primum descriptum, sigillo Episcopi Pomesaniae, Gerhardi instructum, anno 1421. d. 10. Mai exaratum; Tertium in membrana bene conseruata, a secundo non discrepans, saeculo decimo quinto transcriptum, eandem varias lectiones (in parenthesi a nobis inclusas) continet, ac secundum,

eorum facultates augendas graciōsa largicio principis excitatur. Inter ceteros autem illi precipue nostram graciām beneficiā et beneuolentiām promerentur, quibus Hospitalitatis piissimē, et defensionis rei publice nec non alia pietatis opera suffragantur, qui abiectis rebus suis, propriis voluntatibus abdicatis spretoque suorum corporum cruciatu ascendentes in aduerso pro Romano Imperio et domo Irtm se murum non formidant exponere, et in proprio sanguine pro fide catholica et paternis legibus animarum suarum pallia rubricare, Velati Venerabilis in cristo Frater Theodericus de Aldenburg 21) Magister generalis princeps noster et Romani Imperii karissimus, ceterique fratres ordinis hospitalis beate Marie (Domus Tewtonicorum Irti, quorum sancta religio ab Imperialibus beneficium sumpsit initium ac Imperialis ortus floridus Imperatorum plantula et factura, a nullo principe tantum, quantum ab Imperatoribus in rebus temporalibus incrementum. Sane quia venerabilis Magister et fratres prelibati, et totus illibatus ordo, grata et laboriosa ad diuini nominis laudem et gloriam et catholicam fidem ampliandam seruicia, in quibus agendis incessanter et strenue se immiscent, se nobis valde graciosos et placidos representant, non immerito ad tam pii negotii subsidium feruidis desiderijs anhelamus, ipsos ad beniuolos applausu dulcedinis admittentes amplexus. Nam novissimis istis temporibus illustris princeps Patruelis noster dilectus Henricus 22) Dux Bauariae egregias edi-

21) Sedecimus hic Magister generalis anno millesimo trecentesimo vigesimo nono, octogenarius iam electus est. Vir eloquentia validus, auctoritate grauis, iustitia rigidus extitit, templum Marienburgae extruxit et usque ad annum millesimum trecentessimum trigessimum nonum Ordini Teutonico praefuit.

22) De hoc Bauariae Duce nihil in Dusburgii Chronico ejusque supplemento legitur. Strykouius eum ad annum 1329 commemorat. Vid. Kronika Litewska, Lib. XI, c. 8, p. 368, ed. Wars. In auxilium venerat Theodorico ab Aldenburg, copias e Bauaria adducens, ut castrum Welonam ad Nemenam situm, oppugnaret. In hac expeditione, quod mirum est, tormentorum bellicorum mentio jam injicitur. Kojalouitius l. c. P. i. l. VII, p. 279 haec refert: Multam stragem succedentes vallo Lituani acceperunt ab insolenti hactenus armorum genere. Fistulas enim ferreas, quae puluere pyrio et globis oneratae, conceptam intra puluerem flammam e vomendo, magno simul impetu vehementique cum fragore globum in aduersos eijcerent, jam tum ad Prussorum usum peruenisse memorant nostrates. Ingeniosum huius saeculi inuentum, sed quod omnem veteris militiae gloriam insigniter prodegit: Nam quis ibi virtute ac fortitudini antiquae locus, ubi inter fortissimos quosque

ficiorum iuncturas in infidelium Lithwinorum regionibus primogenitas indissolubiliter in perpetuum ad tocius orthodoxe fidei machinam supportandam annuente altissimo, veluti columpnarum prestancia permansuras, utpote castrum principale tocius terre Lithouie prouide construxit cooperante ad hoc venerabilium Generalis Magistri et suorum fratrum consilio et auxilio. Ob ejusdem nostri patruelis interuentum et strenua meritum predictorum fratrum, ipsis et beato ordini memorato. Ad laudem et gloriam omnipotentis dei et beatissime virginis Marie matris sue gloriose, terram Lithwinorum cum omnibus suis pertinenciis et partibus cujuscumque idiomatis siue Samayten Karsow 25) vel Russiie seu alterius cujuscumque existant prout nunc sunt, vel ad quamcunque fidem declinauerint de Imperiali libertate (auctoritate) donamus pure et irrevocabiliter iure proprio in perpetuum pro se et suis successoribus recipientibus dictam terram dictumque fratrem Thüdericum felicem nostrum et imperii principem, nomine dicti sacri ordinis investimus de eisdem, cum administracione temporalium et iurisdictione eiusdem plenaria principatus. Cui quidem castro 24) principali idem noster patruelis dilectus nomen et insignia armorum et vexilli terre Bauarie que Beyern dicitur appropriauit, ita quod insignia sui vexilli ea debent honoris et dignitatis prerogativa pollere et pre omnibus vexillis aliis in expeditionibus contra Lithwinos, sint anteriora in aggressu et ultima in recessu. Et nihilominus predictae religionis incole, quos opitulante omnium conditore in eadem terra felici succedente tempore inhabitare contigerit, in prefato castro capitali debebunt requirere sua iura. Dictus etiam patru-

imbellis manus, paene per ocium infinitas spargit caedes? Ad gladium, vel hastam, manamque res deducta, virum probare debet: at inter fistularum ejusmodi usum, casus necem dispensat; quam vir fortis neque vitare, neque uleisci possit, quod a qua manu veniat, nesciat."

25) Karsouia, castrum fuit in Curonia, a quo interdum tota prouincia Carouia vocata est. Conf. Petri Dusburgii Chronici. Pruss. P. III. cap. LXXXI. p. 185. Hart — Olim Russis, subjecta fuit, unde interdum cum aliis terris finitimis Russia appellatur.

24) Quoniam anno id castrum extractum et quoniam loco situm fuerit, non prorsus liquet. Sine dubio coriae Bauarienses, a fratribus Ordinis Teutonici in auxilium vocatae, arcem illam in littore Nemenae, procul Caunia ante annum 1329 condidere. Quum enim Henricus Bauariae dux, vt supra dictum est, Prussiam adiret, castrum jam exstructum inuenit.

lis noster dilectus glorie et laudis dei matrisque sue gloriose non immemor sed juste et religiose cogitans deliberauit, una cum prefato magistro generali maturo prehabito consilio, instituendam et construendam fore in predicata terra quam primum eum omnipotens fide catholica ampliauerit ecclesiam cathedralem, in qua tamquam in ecclesia metropolitana archiepiscopus sit metropolitanus 25) una cum canonicis ibidem institutis perpetuo permanebit et siqui suffraganei opitulante domino in posterum creabuntur, illi eidem archiepiscopo tanquam suo metropolitano suberunt et sibi exhibebunt, in omnibus obedientiam reuerentiam debitam et honorem, que quidem ecclesia et archiepiscopatus Beyern similiter appellabitur nomine tituli in eternum.

In cujus rei testimonium presentes conscribi et nostra bulla aurea signoque nostro consueto iussimus communiri. Datum Monaci XVII Nonas Decembris Anno Domini Millesimo Trecentesimo Tricesimo Septimo indictione quinta Regni nostri anno vicesimo tercio, Imperii uero decimo. Signum Domini Luduici Romanorum Imperatoris Inuictissimi."

Ex his literis ratio, cur sedes metropolitana in finibus Lituaniae, dioecesi Rigensi oppositis designata sit, satis apparet; nec absque tristitia intelligimus, quanta cupiditate terras populosque subigendi fratres Ordinis Teutonici flagrauerint, quum extirpatis Sambiae Nodrouiae et Sudauiae incolis, Prussiae terrae occupatione non contenti, Lituaniam adhuc et Russiam a Germaniae Imperatore, (cui nec Lituania nec Russia propria) donandam sibi curarent. At ista donatio alienarum possessionum cum sedis Archiepiscopalis in partibus infidelium designatione, per arma victricia Olgerdi max irrita reddebatur. Is enim Lituaniae Archidux, virtute bellica insignis, contra hostes vndique prementes, sci-

25) De episcopis Lituaniae non solum in Prussicis sed etiam in Eiuonicis documentis saepius sermo est. Confer literas Mendogi, anno millesimo ducentesimo quinquagesimo nono datas et ex Archivo Regiomontano editas in Chronico Lucae Dauidis I. IX. nec non in Actis Borssicis P. III. p. 738 cf. 744. Dregger, Codex Diplom. p. 425. Reinald, Annal. ecclesiast. T. XIV. ad ann. 1763. n. 88. 1264. n. 44. Metropolitanum Lituaniae hucusque Archiepiscopus Rigensis sese gerebat, sed innito Papa et Rege Lituorum, vt in hujus libelli parte secunda p. 8. demonstrauius. Conf. Russow, Chronica von Liesland p. 21. Reinald, Annal. eccl. T. XIII. p. 697. 707.

licet Crucigeros 26), Tataros 27), Russos 28) aliosque tam feliciter pugnavit, ut imperium a maris Baltici littore usque ad Pontum euxinum ab antecessoribus prolatum, novis victoriis validissime firmaret.

Non autem belli fortitudine solum, sed animi etiam magnitudine et lenitate prae caeteris Olgerdus excelluit. Christianis enim in Lituania habitantibus, e singulari favore, multa privilegia tribuit illisque bina templa Wilnae et Witepsiae suis sumtibus extruxit. 29) Wilnae tunc temporis Gastoldus, vir magnae auctoritatis et potentiae, praefuit, qui a Graecae ecclesiae ritu, cui omnes fere Lituani, qui Christo nomen dederant, additi fuerunt, in gratiam uxoris, e patricia Polonorum gente oriundae, ad sacra ecclesiae Romano-catholicae transiit, simulque fratribus ex Ordine S. Francisci Monasterium Wilnae aedificavit. Seditioe autem exorta et monachis a populo partim trucidatis partim fugatis, Olgerdus e Moscovitica expeditione revertens, non modo in auctores caedis graviter animadvertit, sed etiam lege publica sancivit, ut Christianis sacra celebrandi libertas in perpetuum staret. 30) A quo

26) Descriptionem hujus expeditionis lege in Kojaloviti Histor. Lituaniae. P. I. l. VIII. p. 285. Samogitiae pars, a Crucigeris occupata, omnesque arces in finibus Lituaniae, a fratribus Teutonicis pacem rogantibus, redditae sunt.

27) Matthiae Strykovi Osostewitii Kronika Litewska. l. XII. c. 2. p. 375. 376. ed. Vars. — Per victoriam Olgerdi 1331. tota Europa a Tataris liberata est. Stanislaus Sarnitius in Annal. Polonor. et Litanor. l. VI. p. 316. ed. Crac. 1787. rem ita exponit: „Deus igitur misertus Poloniae, Hungariae, Germaniaeque calamitatis, excitavit Olgerdum Litanum, qui, etiamsi gentilis erat, tamen omnibus Christianis Europaeis egregiam tunc navavit operam. Progressus enim cum copiis suis usque ad Borysthenem et ostia ejus, totum robur Tatarorum et tres Duces eorum Kadlubejum, Demetrium et Kaczibejum armis suis attrivit, profligavit et disjecit, ita, ut alii eorum ultra Tanaim fluvium, alii ultra Tyram ad Dobrucenses usque campos fuga dilaberentur.“

28) De Moscovitica expeditione confer Strykovi Chronicon Litan. l. XII. c. 3. p. 379. 380. ed. Vars. et Kojaloviti Histor. Litan. P. I. l. VIII. p. 295. 296. ed. Dant. 1650. — Sarnitii Annal. Polon. et Litan. l. VI. p. 316. 317. ed. Crac. 1587.

29) Kojaloviti in Histor. Litan. P. I. lib. VIII. p. 297. Olgerdum ipsum Christianum fuisse, his verbis testatur: „Olgerdus vero, quamquam ethnico ritu publice operaretur, tamen quod nuper in gratiam Vlijanae conjugis Vitepsiorum ducis, Christianis sacris se initiari permisisset, Russo-rum ritum non auersabatur, etc.“

30) Strykov. Kronika Litewska. l. XII. c. 3. p. 383. Kojaloviti l. c. p. 299. ait:

tempore (ab anno millesimo trecentesimo trigesimo quinto) aera christiana Litanorum merito inchoanda; quoniam religionis christianae confessores, hucusque persecutionibus multis obnoxii, ex quo Olgerdus hanc legem ferret, e militantis ecclesiae periculis ad triumphantis securitatem et gloriam emergerunt.

Sed ulterius haec deducere paginae prohibet angustia et quem nobis in libello scribendo proposuimus, scopus, qui est: Vos, Ciues Albertinae nostrae dilectissimi, ad piam Festi Pentecostalis celebrationem ex animo cohortari. Sacra, quae faustis auspiciis nobis illuxit dies, admirabilem illum et generi humano salutarem in memoriam vocat eventum, quo Apostoli post ascensum Jesu Christi in coelos, exiit Spiritus sancti dotibus instructi, primae ecclesiae christianae fundamenta Hierosolymis jecerunt. Gratias Deo, ter optimo maximo, agatis, quod coelestis Jesu Christi doctrina, qua nihil praestantius humano generi datum est, per Spiritus sancti praecones populis terrae annuntiata, de superstitione pagana tandem triumpharet. Unde effectum est, ut salutaris evangelii lux et nostris Prussiae regionibus postremis temporibus exoriretur. Nunquam Adalberti, Brunonis aliorumque religionis doctorum, qui doctrinae christianae annunciantis causa, Prussiam adire ibique mortem subiere, in populo nostro interitura est memoria!

Vestrum est, Ciues, insigne hoc beneficium divinum, humano generi exhibitum, hisce diebus sacris, serio perpenderet. Jesus Christus, veritas, via et vita, (Joh. XIV, 6.) dux et heros salutis humanae Vobis etiam auctor exstitit sapientiae, justitiae, sanctitatis et redemptionis. 1 Cor. I, 30. Nemo autem Jesum dominum et magistrum vocare potest sine Spiritu sancto. 1 Cor. XII, 3. Unde diligenter appetatis dotes Spirituales, maxime vero, *ὅτι προφητεύετε ἀλλήλοις ἐς διόδοσιν.* 1 Cor. XIV, 1. 3. Reconditi sunt et pro Vobis in Christo omnes verae

„Lege insuper cautum, uti posthac christianis, suas religiones promoventibus securitas publice privatimque esset. Nouam itaque virorem religiosorum ejusdem Ordinis (S. Francisci) coloniam Gastoldus Vilnam euocat, et sedem ad paludem Vinkram designat, ibidemque B. Virginis templum dedicat. Rigatus praedecessorum sanguine, ager inter successorum curas, protulit magnos pietatis proventus, quibus in hunc diem fruimur.“

sapientiae thesauri. Col. II, 3. sed non recludentur, non aperientur, non communicabuntur Vobiscum, nisi per Spiritum hunc ἀποκαλύψας. Ephes. I, 17. Hinc gratiae Jesu Christi et amoris Patris communionem Spiritus sancti adjungit Apostolus, 2 Cor. XIII, 13. vtpote per quem charitas illa Dei effunditur in animis vestris. Rom. V, 5. Promisit vero hoc donum Christus et Vobis, Cives, sed orantibus Patrem. Luc. XI, 13.

Ὁ πατήρ ὁ ἐξ ἑρανῶν δώσει πνεῦμα ἅγιον τοῖς ἀιτησῶν αὐτόν.

Orate, ut pater omnis misericordiae Vobis largiatur Spiritum sapientiae et oculos mentis Vestrae illuminatos, vt intelligatis, quaenam sit spes vocationis Vestrae et quam opulenta gloria haereditatis, sanctis suis destinata. Ephes. I, 17. 18. O quam felix erit, quod Vobis adhuc instat, iter per hujus mundi incognita ex parte et deserta loca, si hunc viae, mille periculis expositae, Ducem elegeritis, si hunc in omnem veritatem ducentem Spiritum sequemini! Hoc Duce salui semper eritis et tuti; hoc Duce animi innocentiam, castitatem, modestiam, fidem, pietatem omnesque virtutes, quae juventutem exornant, Deo hominibusque gratam reddunt, assequemini et conseruabitis. Sit vnuscujusque Vestram illud, quod quondam Augustini 31) erat suspirium: O ignis, qui semper ardes, et nunquam extingueris, accende me. O lux, quae semper lucet, et nunquam obscuraris, illumina me! Vae his, qui non ardent ex te; vae illis, qui non illuminanter ex te. Vae coecis oculis, qui te non vident; vae caligantibus oculis, qui te videre non possunt! O lux beatissima, quae non nisi a purgatissimis oculis videri potes, munda me; mundans virtus, sana oculos meos, vt sanis oculis te contempler, quem non nisi sani oculi intuentur. Aufer quae so, squammas caliginis antiquae, radio tuae illuminationis, ut in lumine tuo videam lumen. Gratias tibi ago, lumen meum, pro tantis gratiae et misericordiae tuae documentis. Ecce video, sed per speculum in aenigmate: sed quando a facie ad faciem? — Veniet dies laetitiae et exultationis, in qua ingrediar in locum tabernaculi admirabilis, vsque ad domum Dei, vt videam videntem me a facie ad faciem et satiatur desiderium meum. —

31) Augustini Soliloquiorum animae ad Deum I. I. c. 34.

P. P. in Vniuersitate literarum Albertina, festo Pentecost. An. p. Chr. nat.
MDCCCXX.